

УДК 811.133.1'38'06

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.2\(51\).296818](https://doi.org/10.18524/2307–4604.2023.2(51).296818)

ОНОМАТОПЕЯ ЯК ЗАСІБ ЕКСПРЕСИВНОСТІ В ГРАФІЧНОМУ РОМАНИ: ДЕЯКІ НЮАНСИ ПЕРЕКЛАДУ

Божко Ірина

кандидатка філологічних наук, старша викладачка
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID 0000–0002–2608–093X

Калініченко Артем

студент
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID 0000–0002–7078–2488

Статтю присвячено ономотопеї як засобу експресивності в графічному романі, зокрема особливостям перекладу звуконаслідувальних слів з французької мови українською. Метою дослідження є з'ясувати особливості ономотопеї в графічному романі та проаналізувати стратегії її перекладу, уклавши міні-словник ономотопеї (мовна пара французька — українська). У ході дослідження з'ясовано, що графічний роман спирається на суто візуальну та текстову складову. Саме візуальний супровід кольорів, тексту та стилю малюнку допомагає зрозуміти, як сприймати ономотопею в контексті. Такий художній засіб як текстова булька теж відповідає за передачу значення ономотопеї, тож форму, розмір, стиль накреслення літер необхідно враховувати під час інтерпретації. Працюючи над перекладом ономотопеї у графічних романах, необхідно спиратися на загальні лінгвістичні знання, аналізуючи тип звуконаслідування за походженням (антропофони, зоофони, натурофони, артефактофони) та значення формансних ономотопів для більш ефективного підбору аналогів. Водночас процес перекладу — передусім креативний процес, тому неможливо запропонувати конкретну модель роботи над текстом. Дослідивши способи перекладу ономотопеї у ряді коміксів про Тентена (Ерже) та в «Персеполісі» (Марджан Сатрапі), ми дійшли висновку, що перекладачі застосовували такі стратегії: транскрипцію / транслітерацію; часткову адаптацію (заміну однієї-двох літер); повну заміну звуконаслідувального слова на слово, властиве українській мові; повну заміну слова з частковою заміною значення; заміну ономотопеї на корінь відповідного дієслова. Поширеними в перекладацькій практиці є додавання та вилучення окремих елементів (серед них і ономотопеї), що загалом не схвалюється, однак не є недоліком за умови дотримання авторського задуму. Нерідко перекладачеві доводиться комбінувати стратегії для досягнення точного й експресивного результату.

Ключові слова: звуконаслідування, ономотопея, перекладацька стратегія, графічний роман, ономотоп.

ONOMOTOPEIA AS A MEANS OF EXPRESSIVENESS IN A GRAPHIC NOVEL: SOME NUANCES OF TRANSLATION

Iryna Bozhko

PhD in Philology, senior lecturer,
Sumy Makarenko State Pedagogical University

Artem Kalinichenko

student,
Sumy Makarenko State Pedagogical University

The article is devoted to onomatopoeia as a means of expressiveness in a graphic novel, to be precise, to the peculiarities of the translation of onomatopoeic words from French into Ukrainian. The purpose of the study is to find out the characteristic traits of onomatopoeia in a graphic novel and analyze its translation strategies, compiling a mini-dictionary of onomatopoeias (language pair French — Ukrainian). In the course of the research, it was found that the graphic novel relies on a purely visual and textual component. It is the visual accompaniment of colors, text and drawing style that helps to understand how to perceive onomatopoeia in context. Such an artistic tool as a speech bubble is also responsible for conveying the meaning of onomatopoeia, so the shape, size, and style of letters must be taken into account during interpretation. When working on the translation of onomatopoeia in graphic novels, it is necessary to rely on general linguistic knowledge, analyzing the type of onomatopoeia by origin (human sounds, animal sounds, nature sounds, sounds of objects) and the meaning of formative onomatopes for a more effective selection of analogues. At the same time, the process of translation is primarily a creative process, so it is impossible to offer a specific model of work on the text. Having studied the ways of translating onomatopoeia in a number of comics about Tintin (Hergé) and in “Persepolis” (Marjan Satrapi), we came to the conclusion that the translators used the following strategies: transcription / transliteration; partial adaptation (replacement of one or two letters); complete replacement of the onomatopoeic word with a word specific to the Ukrainian language; full replacement of the word with partial replacement of the meaning; replacing the onomatopoeia with the root of the corresponding verb. Common in translation practice is the addition and removal of certain elements (onomatopoeia included), which is generally not approved, but is not a drawback provided that the author’s intention is followed. Often the translator has to combine strategies to achieve an accurate and expressive result.

Key words: onomatopoeia, sound imitaion, translation strategy, graphic novel, onomatope.

Вступ. Бурхливий розвиток українського книговидавництва, який є проявом усвідомлення національної ідентичності, ставить перед сучасним перекладачем численні виклики. Відчувається брак лексикографічних джерел; далеко не в усіх мовних парах пропрацьовані деталі перекладу. Насправді ж, навіть такі несуттєві, на перший погляд, елементи, як звуконаслідування потребують своїх словників.

Юрко Позаяк, літературний редактор коміксу про Тентена, зокрема, зауважив: «Повною несподіванкою для мене стали вигуки. Виявляється, в українській мові повна катастрофа із цим. Питомі українські вигуки були русифіковані: українською качка каже не «кря-кря», а «ках-ках», свиня — «рох-рох», а котик — «няв-няв». А як каже потяг? Українською — «чих-пах». А як говорить автомобіль або автобус, коли відчиняє двері, або літак, коли пролітає над містом? Як говорить водопровідний кран? Усі ці звуки і вигуки доводилося відшукувати і додумувати» (Кисельова, 2019). Тож, як бачимо, питання перекладу ономаатопей є нагальним.

Інтерес до ономаатопей — явище не нове. Так, у 1808 році побачив світ *Dictionnaire raisonné des onomatopées françaises* Шарля Нодьє (Nodier, 1808), автор якого намагався пояснити етимологію численних слів французької мови через ономаатопею (серед них, наприклад, *horreur, loup, guêpe* — слова, які навіть якщо мали щось спільне зі звуконаслідуванням, давно вже втратили цей зв'язок).

Працюючи над дослідженням, ми послуговувалися працями В. Р. Калініної-Шамрай, П. В. Літевчук, М. О. Заслоцької, Ю. В. Юсип-Якимович, знайомилися з надбаннями фанатських (і не лише) перекладацьких груп.

Метою дослідження є з'ясувати особливості ономаатопей в графічному романі та проаналізувати стратегії її перекладу, уклавши міні-словник ономаатопей (мовна пара французька — українська).

Методи дослідження. Серед методів дослідження переважають описовий та зіставний. **Матеріалом дослідження** є звуконаслідування, відібрані з сучасних українських перекладів графічних романів та їхніх оригіналів французькою мовою.

Результати та обговорення. Ономаатопея або звуконаслідування — це імітація звуків живої чи неживої природи, звуків, які супроводжують певні процеси. Ономаатопея також дозволяє утворювати фонологічні неологізми (Заслоцька, 2021: 9).

Перш ніж перейти до власне перекладацької частини дослідження, коротко розглянемо особливості ономаатопей. Так, у дослідженні П. В. Літевчук запропоновано класифікувати ономаатопей за джерелом виникнення звуку (Літевчук, 2015: 417). Авторка пропонує такі чотири джерела: людина, тварини, природні явища, предмети. За термінологією І. В. Малинюк ці ономаатопей слід називати відповідно антропофонами, зоофонами, натурофонами та артефактофонами (Малинюк, 2021: 2).

Серед антропофонів розрізняємо:

1. Спричинені емоційно-психологічним станом (фр. *lamenter*, укр. *лементувати*).

2. Спричинені фізіологічним станом (фр. *hoquet*, укр. *гикавка*).

Зоофони умовно поділяємо на три групи:

1. Звуки птахів: фр. *coucouer*, *piaf* (горобець), укр. *кувати*, *цвірінькати*.

2. Звуки ссавців: фр. *aboyer*, *ronronner*, укр. *гавкати*, *мурчати*.

3. Звуки комах: фр. *bourdonner*, укр. *дзижчати*.

Натурофони — звуки природних явищ. Наприклад, фр. *tonnerre*, укр. *грім*.

І нарешті артефактофони, які умовно поділяють на:

1. Звуки твердих тіл (укр. *брязкати*, фр. *turlututu*).

2. Звуки рідких тіл (фр. *bouillir*, англ. *boil*, норв. *kok opp*, укр. *булькати*).

Розуміння джерела походження звуку спрощує завдання перекладача, адже вибір зводиться вже до вузкого спектру звуків.

У монографії Ю. В. Юсип-Якимович «Ономатопоетика українських говорів Карпат» запропоновано розглядати ономатопею з погляду формансних ономатопів (твірних елементів ономатопеї), серед яких авторка виділяє ініціальні, фінальні й медіальні, а також композиційні. Так, наприклад, серед інших авторка пропонує:

«Ряд ономатопів на -ах (спільний елемент структури) і загальний елемент узагальнювального значення — звук глухого удару: бах, гах, жах, тах, фах.

Ряд на -ін': спільний елемент значення — свистячий тонкий звук: бзін', брін', дзвін', дрін', квін', трін', фін', цвін'.

Ряд ономатопів із спільним елементом ономатопоетичної структури -ух і значенням — звук від виливання води: бл'ух, бр'ух, жд'ух та ін.» (Юсип-Якимович, 2007: 89).

Вважаємо, що цей підхід слід застосовувати, працюючи над перекладом графічних романів, проте не завжди спостережувані авторкою закономірності будуть найкраще передавати звук, який автори замислювали в оригіналі.

Графічний роман, на відміну від медіапродуктів на кшталт кінофільмів, відеоігор тощо, не має звукового супроводу, тому спирається на суто візуальну та текстову складову.

За дослідженнями коміксиста Шона Гінеса (Guynes, 2014) можна судити про підсвідоме розуміння читачем ономатопеї, тобто читач,

який зіштовхується з випадком звуконаслідування в тексті, помічає і на підсвідомому рівні розуміє суть цього засобу в контексті, візуалізує її таким чином, що графічні засоби носія передають тип і якість звуку.

Часто у графічних романах можна помітити ономапопеї, намальовані різкими штрихами та лініями або навпаки — гладкими та округлими. Саме це і допомагає зрозуміти читачу, як саме потрібно інтерпретувати звук у його підсвідомості: різко, гучно, несподівано; тихо, повільно тощо. Саме візуальний супровід кольорів, тексту та стилю малюнку допомагає зрозуміти, як використовувати ономапопею у контексті.

Для більш детального аналізу візьмемо фрагмент графічного роману «Кіберпанк 2077 Травма тім» (див. рис. 1). Ця сторінка зображує бійку із різкими та гучними звуками, як можна зауважити, такий художній засіб як текстова булька теж відповідає за передачу значення ономапопеї. Із контексту ми можемо зрозуміти, що крик персонажів є різким та болісним, а такі звуки як *хрясь* є гучними і відчуються дуже «важкими» у підсвідомості завдяки їх масивності на зображенні.

Рис 1. Розмір тексту та характер накреслення як невербальний засіб підсилення змісту ономапопеї

Проаналізувавши ряд графічних романів про Тентена авторства Ерже («Тентен репортер «XX віку» у країні Сов'єтів» у перекладі Івана Рябчія, «Тентен в Америці» у перекладі Анни-Марії Баландіної, «Пригоди Тентена. Чорний острів» у перекладі Сергія Рєви), а також франкомовні комікси авторства Марджан Сатрапі «Персеполіс» у перекладі Оксани Макарової, ми уклали таку таблицю.

Таблиця 1

Переклад французьких звуконаслідувальних слів українською мовою

Гавкання	
Wouaf- wouaf, haw-haw, Haow-haow	Гав-гав!
Хекання собаки	
Fhhh-fhhh	Хух-хух
Стук у двері	
Toc-toc-toc	Тук-тук-тук!
Постріли	
Pan! Tacatac!	Плюх! Та-та-та! Пах!
Удар, зіткнення	
Boum, crac	Бум! Торорох!
Ричання лева	
Wahrrr	Гаррр!
Вибух	
Boum, Pang	Бабах! Бах!
Тріск	
Crac	Трісь!
Падіння чогось важкого	
Brouf	Гуп
Свист кулі	
Zzzzzz, pfuittn, piiuww, zwiiiz	Ф'ють! Вжжж
Булькання	
Blub, glou-glou	Блюп, глк- глк
Ляпас	
Clac	Ляп
Удар по голові	
Vop, cuic, wouac	Трісь!
Напружений видих	
Hop, han, ouf	Ухх, ох
Бренькання	
Pionggg	Брень!

Продовження табл. 1

Хропіння	
Rron, shhhh, pffuuuh	Хррр, пшшш
Ричання собаки	
Grrr	Гррр
Бійка	
Ouah, ah, hilfe, tarteifle	Туц-туц
Біг, тупотіння ніг	
Coin-coin	Топ-топ
Виття собаки	
Oûûû	Уууу
Гудок потяга	
Tuut-tuut	Туууу-тууу!
Звук руху потяга	
Tchouk-tchouk-tchouk	Чух-чух-чух
Стукання по металу	
Bing-bing, ping-ping	Дзень-дзень!
Крик	
Wouah	Аааа!
Падіння у воду	
Plouf	Шубовсть, плюх
Чхання	
Tchoum!	Чих! Пчи! Ачи!
Шипіння	
Schhh!	Пшшш! Шшшш!
Плювання	
Pouah!	ТЬху!
Цокання годинника, дзвінка	
Ding-ding-ding, dong-dong	Зень! Дзелень!
Виття вітру	
Woouuuuuuu	Гу-у-у-у!
Копання, шкрябання	
Cric-cric	Шкряб!
Запалювання фітиля	
Schh, pchhh	Шшшшш
Зойкання (звуки, що позначають біль)	
Ape, oupe, ouch, aouw, ow, aouh!	Ай! Ой! Уф! Ау!
Крик схвалення, радості	
Hip... Hip, hourrah! Youriie!	Гіп гіп, урааа!
Кашель	
Koff koff	Кхе-кхе

Продовження табл. 1

Дзвін телефона, дверного дзвінка	
Drring!	Дзееень!
Падіння чогось легкого	
Ploc	Геп
Ламання чогось, звуки гармидеру	
Crac, bing, boum	Трісь, гуп, бах
Гудіння двигуна літака	
Rrrrrr	Vrrrrr
Мекання кози	
Bê-ê-ê-ê	Беее!
Звук кусання	
Haggn!	Хрум!
Плач	
Wouhou! Houhou! Hou! Hi-hi!	Хник!
Биття скла	
Dzinggg	Кксшш
Гудіння сирени	
Wuuuuuu	Ууууу!
Сигнал авто	
Tôôt-tôôt, tûût-tûût	Бі-біп
Стукання по барабану	
Dong-dong!	Бум-бум
Сміх	
Ha-ha-ha!	Ха-ха-ха!
Гудіння корабля	
Tûûût	Дуууу
Свистіння свистка	
Tuut! Trrrit!	Сюр-р-р!
Захлопування дверей	
Clac	Гуп, клац
Звук пляскання калюжі	
Flatch	Плюх
Мичання корови	
Mheuw!	Мууу!
Звук падіння в м'ясо (у бруд)	
Platch	Хлюп
Цокання по склу	
Ting-ting-ting	Дінь-дінь
Відрижка	
Bhohh	Риг

Отже, до яких стратегій вдавалися перекладачі?

Напевне, найпростіша, проте далеко не скрізь доречна стратегія — це транскрипція / транслітерація, як, наприклад, у цій парі: *Grrr* — *Grrr* (гарчання собаки). Водночас такі прості випадки скоріше виняток, ніж правило. Нерідко перекладачеві доводиться частково (*Tüüüt* — *Дууу* (гудок корабля) чи повністю замінювати ономапоєю оригіналу. У випадку повної заміни зазвичай ідеться про вживання ономапоєї, яка вкоренилася в мові перекладу, яку перекладачеві не потрібно вигадувати, адже, будьмо ширі, не для всіх звуків довколишнього мова має належні назви, деякі перекладачам доводиться творити самостійно. Очевидним випадком повної заміни є, до прикладу, звук бренькання: *Pionggg* — *Брень!* Подекуди перекладач незначною мірою втручається в сенс написаного. Так, оригінальне *Pouah!* (огида) передається як *ТЬху!* (плювання). Передаючи відрижку (*Bhohh*), перекладач вирішив використати корінь відповідного дієслова в українській мові (*Риг*) замість звукоімітаційного слова. Для мов, які послуговуються однаковими графічними системами (наприклад, французька й англійська користуються латинським алфавітом), характерним є запозичення, що, звісно, неможливо у мовній парі *французька* — *українська*.

Окрім того, поширеним у перекладацькій практиці (і подані випадки далеко не поодинокі (Seppälä, 1998: 90) є додавання чи вилучення ономапоєй у перекладі, як це продемонстровано у таблиці 2 та Таблиці 3. Загалом до такої стратегії ставляться критично, але якщо перекладач нею не зловживає та не змінює авторського задуму, то вона має право на існування.

Таблиця 2

Французькі ономапоєї без перекладу

Звук пиляння металу	
Rrrh-rrrh-rrrh	—
Крик мавпи	
Rhaah!	—
Звук несправного двигуна літака	
Pfft-pfft	—
Гуркіт лавини	
Brrroum	—

Українські ономотопеї, яких немає в оригіналі

–	Ррріппп, шшшшк
–	Пуххк
–	Скрушшщ
–	Шшшінь
–	Врпуууу, врууууу, вввуушш

Загалом творчий підхід, поєднання різних перекладацьких стратегій у передачі одного звуконаслідування — поширене явище.

Графічним романам властива також присутність інших графічних елементів, які важко назвати ономотопеями, проте вони передають звуки та емоції: це, наприклад, символи, які замінюють лайку персонажів. Хочемо відзначити те, як Альберу Удерзо та Рене Госсіні з гумором вдалося пояснити сутність роботи перекладача (рис. 2).

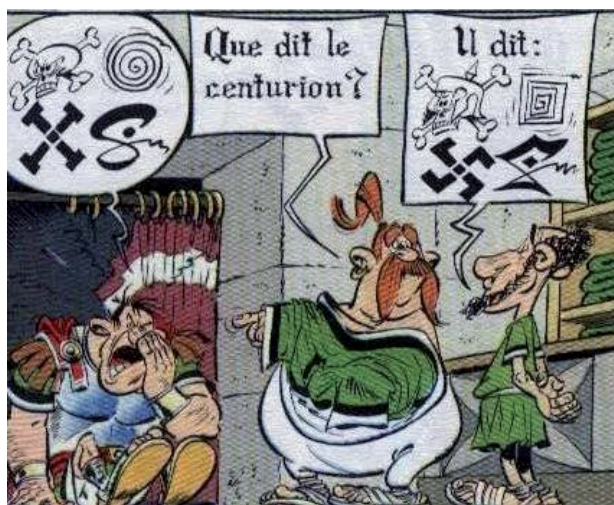

Рис. 2. Інші графічні елементи, які передають звуки та емоції

Висновки. Працюючи над перекладом ономотопеї у графічних романах, необхідно спиратися на загальні лінгвістичні знання, аналізуючи тип звуконаслідування за походженням (антропофони, зоофони, натурофони, артефактофони) та значення формансних онома-

топів. Водночас процес перекладу — передусім креативний процес, тому неможливо запропонувати загальну модель підбору аналогів.

На інтерпретацію ономаіопей впливають також позаіовні чинники. Графічний роман — це передусім зображення, тож розмір, форма, стиль накреслення літер нерідко визначають вибір аналогу в іншій мові.

Дослідивши способи перекладу ономаіопей у ряді коміксів про Тентена (Ерже) та в «Персеіолісі» (Марджан Сатрапі), ми дійшли висновку, що перекладачі застосовували такі стратегії: транскрипцію / транслітерацію; часткову адаптацію; повну заміну слова на слово, властиве українській мові; повну заміну слова з частковою заміною значення; заміну ономаіопей на корінь відповідного дієслова.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в укладенні повноцінного перекладного словника ономаіопей для практичного застосування в перекладацькій практиці.

Список літератури

Кисельова К. Як герой коміксу рятував українців від голоду, 2019. URL: <https://osvitoria.media/experience/yak-geroj-komiksu-ryatuvav-ukrayintsiv-vid-golodu/> (дата звернення: 14.10.2023).

Літевчук П. В. Ономаіопея у латинській, французькій та українській мовах (зіставний аспект) // Мовні і концептуальні картини світу. 2015. Вип. 1. С. 415–420.

Малинюк І. В. Типологія звукозображальних слів у китайській та українській мовах : дис. ... канд. філол. н. : 10.02.17. Київ, 2021. 190 с.

Юсіп-Якимович Ю. В. Ономаіопетика українських говорів Карпат: семантична, фонетична, словотвірна структура та похідність ономаіопів : монографія. Ужгород : Гражда, 2007. 268 с.

Guynes S. A. Four-Color Sound: A Peircean Semiotics of Comic Book Onomatopoeia // Public Journal of Semiotics. 2014. 6 (1). P. 58–72.

Nodier Ch. Dictionnaire raisonné des onomatopées françaises. Paris : Demonville, 1808. 262 p.

Seppälä S. La traduction des onomatopées dans la bande dessinée. Étude fondée sur la traduction de Garfield d'Anthéa Shackleton : mémoire présenté à l'École de traduction et d'interprétation pour l'obtention du diplôme de traducteur : Genève, 1998. 170 p.

References

Guynes, S. A. (2014). Four-Color Sound: A Peircean Semiotics of Comic Book Onomatopoeia. *Public Journal of Semiotics*, 6 (1). 58–72.

- Kyselova, K. (2019). Yak heroï komiksu riaturav ukrainsiv vid holodu. URL: <https://osvitoria.media/experience/yak-geroj-komiksu-ryaturav-ukrayintsiv-vid-golodu/>.
- Litevchuk, P. V. (2015). Onomatopeia u latynskii, frantsuzkii ta ukrainskii movakh (zistavnyi aspekt). *Movni i kontseptualni kartyny svitu*, 1. 415–420.
- Malyniuk, I. V. (2021). *Typolohiia zvukozobrazhalnykh sliv u kytaiskii ta ukrainskii movakh : dys. ... kand. filol. n. : 10.02.17*. Kyiv.
- Nodier, Ch. (1808). *Dictionnaire raisonné des onomatopées françaises*. Paris : Demonville.
- Seppälä, S. (1998). *La traduction des onomatopées dans la bande dessinée. Étude fondée sur la traduction de Garfield d'Anthéa Shackleton : mémoire présenté à l'École de traduction et d'interprétation pour l'obtention du diplôme de traducteur : Genève*.
- Yusyp-Iakymovych, Yu. V. (2007). *Onomatopoetyka ukrainskykh hovoriv Karpat : semantychna, fonetychna, slovotvirna struktura ta pokhidnist onomatopiv*. Uzhhorod : Grazhda.

Стаття надійшла до редакції 22.11.2023 року